

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

banden med Rosenromanen här egentligen är beskaffade, blir ej fullt klart: som så ofta urskiljer Levin mönster utan att gå i närkamp med orsaksförklaringarna.

Att guldåldersmyten inte bara används för tillbakablickande syften, utan också för framåtblickande utopism, vet var och en som läst Paulus Svendsens framställning. Naturligtvis fäster Levin — än en gång — blicken vid Bibelns föreställning om att paradiset oskuldslucka en gång i tiden kan återställas. Och givetvis dröjer han vid den fjärde, s. k. Messiasseklogen av Vergilius, som invarslar guldålderns återkomst, en »åldrarnas sällaste tid» under Pollios konsulat. Själva tanken att tiden plötsligt kan växla in i ett gammalt spår, att guldåldern kan restitueras eller är alldeles i faggorna, anammades tacksamt av renässansens diktare. Levin understryker, hur mycket Vergilius »nathacion» eller födelseode till Pollios son betytt för denna process. Men temat sekulariseras förstås, i förhållande till medeltidens kristna utläggningar av Vergilius. Ty med renässansens spirar ju framstegstanken på allvar. Skedets författare ville gärna inbilla sig, att den egna eran innebar guldålderns återkomst i diktning, konst och vetenskap. Mest tydligt är detta kanske i Florens, där Marsilio Ficino myndigt förklarar att guldåldern brutit in, där Poliziano besjunger guldåldern i bl. a. Stanze per la giostra, där medicéerna bär det franskt-höviska mottot »le tems revient» i skölden och där Giorgio Vasari målar guldåldern på Palazzo Vecchios väggar. En enorm exempel-samling får åskådliggöra, hur renässanspoeter i Frankrike och England, vid Valois' och Tudors furstehov, och för den delen även i Spanien hyllade sina konungsliga uppdragsgivare på ett och samma stereotypa manér: Saturnus och Astrea, de gudomligheter som enligt romerska föreställningar hägnat guldåldern, satt nu åter på tronen. Därmed utsades i konventionella former, vad härskare i alla tider velat höra: att den goda tiden återvänt, att nuet innebar ett framsteg i jämförelse med det närmast föregående.

Mest givande blir i mitt tycke Levins framställning, när han kommer in på vad de geografiska upptäckterna betytt för guldåldersmytens uppblomstring under renässansen. Columbus färd över haven, de ständigt fortgående erövringarna av Nord- och Sydamerikas landmassor gav ständigt nytt material för den mytiskapande fantasin och blåste nytt liv i guldåldersmyten. Kubaner, mexikaner och peruvianer tycktes för spränglärda och klassicerande européer leva just det enkla och naturliga liv som man förknippade med guldåldern. Men

även här tycks Levin snarare utfylla bilden än förmedla ett nytt perspektiv. När han skildrar guldålderstopologins livskraft i en tradition som löper från Thomas Mores Utopia över Montaignes Essai des cannibales och Rousseaus andra discours fram till den moderna socialistiska utopismen — som också à la Rousseau gärna vänder sig mot landfördelningens vådor och kantrar över i en exotisk primitivism, när den prisar den agrara naturlyckan på jämlikhetens grund i länder som Kuba och Kina — tycker man sig t. ex. vandra på väl upptrampade vägar snarare än på upptäcktsfärd.

Harry Levin lämnar åtskilliga synpunkter på det fridiga myt- och fantasiskapande, som grenar ut sig åt alla möjliga håll och där grenarna bär de mest skilda namn: Edens lustgård och det kommande tusenårsriket, Arkadien och Elysium, den gamla goda tiden och det kommande paradiset här på jorden eller i ett hinsides liv. Antingen man bara helt beskedligt längtar ut till landet, eller mer storslaget längtar till främmande länder eller rentav till det sällsamma och fulländade samhälle som enligt Sir Thomas More finns »ingenstädes», dvs. Utopia, antingen man förlägger den verkligt goda tiden till det förflutna eller till framtiden, tycks guldåldersmytens arsenal av fasta formler kunna låna sig nästan lika bra åt alla variationerna. Att så var fallet, visste man kanske förut, ehuru nu även Harry Levin visat det på sitt sätt, kvickt, lärt och underhållande.

Thure Stenström

R. C. Bald: *John Donne. A Life.* Oxford University Press, 1970.

John Donne, och överhuvud taget den »metafysiska» skolan i engelsk 1600-talspoesi, blev ju föremål för en markant uppvärdering och en våg av intresse i samband med den »nya» poesins framträngande på bredare front åren efter första världskriget. T. S. Eliots essäer »The Metaphysical Poets» och »Andrew Marvell», båda från 1921, var på en gång symptom på och impulser till denna intressevåg, som för övrigt kan jämföras med den renässans som »barockpoesin» upplevde i Tyskland under mellankrigstiden.

Man vågar kanske påstå att det under de senaste 10-15 åren har skett en forskjutning av intresset för Donne, inte så att det har blivit mindre men så att det för närvarande tycks mera inriktat på ett historiskt studium än på ett estetiskt-kritiskt, som tidigare dominerade. I sin bok *The School of Donne* (1961) uttrycker sig Alfred Alvarez på detta lite mali-

ciösa sätt: »The great vogue for Donne passed with the passing of the Anglo-American experimental movement in modern poetry. But for that reason it is now easier to see Donne's work as major poetry in its own right rather than, as was once the fashion, as a first rough draft for the poems of T. S. Eliot.»

Det finns nog i nyare Donne-litteratur ett större intresse än tidigare för att försöka läsa diktaren med hans samtids ögon, vilket bland annat har lett till ett mera ingående studium av de litterära och idéhistoriska traditioner som Donne rörde sig inom, liksom hans läsare. »For a poetical tradition, which gives an author rules and techniques, gives his readers a set of attitudes», för att citera Donald L. Guss' bok *John Donne, Petrarchist* (1966). Särskilt Petrarcha-traditionen och överhuvud taget renässansens »kärleksfilosofi» har uppmärksamats i flera senare Donne-studier; utom den nyss nämnda boken av Guss, med undertiteln »Italianate Conceits and Love Theory in *The Songs and Sonets*», kan nämnas N. J. C. Andreasens *Conservative Revolutionary* (1967).

Som betecknande för den antydda forskjuningen av Donne-studiet i »historisk» riktning kan man kanske också uppfatta det faktum att den biografiska forskningen om Donne, efter Edmund Gosse's monumentala men i hög grad otillförlitliga *The Life and Letters of John Donne* från 1899, först på senare tid har manifesterat sig i mera betydande verk: 1965 kom Edward Le Comtes *Grace to a Witty Sinner: A Life of Donne* och 1970 R. C. Balds posthumt utgivna *John Donne. A Life*. Av dessa framstår det senare med självklar rätt som det nya biografiska standardverket om Donne.

Bald är en man av annat kynne än Gosse: en ytterst samvetsgrann arkivforskare, med stränga krav på dokumentation och med stark känsla för de exakta detaljerna. Med en viss irritation rättar han fel hos Gosse, samtidigt som han erkänner hans förtjänster som pionjär. Gosse's edition av Donnes brev är fortfarande den enda med kritiska ambitioner; till den delen av sin föregångares verk erbjuder Bald inget alternativ, och han kan här ge ett relativt gott betyg åt Gosse: »The decision to include the letters in full was a wise one; the attempt to arrange them chronologically and to annotate them was not, of course, executed without flaws, but one is constantly impressed by the learning and acumen brought to the task.»

Åtskilliga bidrag till bilden av Donnes liv har naturligtvis lagts fram av olika forskare efter Gosse; Bald har varit angelägen om att inarbeta dessa senare forskningsresultat i sin

biografi. Men han kan dessutom redovisa nya fakta; »it is hoped that the archival resources of the Anglo-Saxon world will have relatively little still to yield», som han uttrycker sig med den överlägsnes anspråkslöshet. Systematiska försök att på kontinenten spåra Donnes brev till vänner i utlandet tycks vara den enda möjligheten att komma Donne ännu närmare in på livet än Bald har gjort.

Det gäller då Donnes »yttre» liv; ifråga om psykologiska tolkningar är Bald återhållsam. Han kan väl emellanåt fälla rimliga men osäkert grundade omdömen av typen »There can be little doubt that Donne's marriage had so far been the deepest experience of his life», men det betyder ju mindre. Han tar med all rätt avstånd från metoden att använda dikterna som biografiska källor, en metod som ofta misspryder den äldre litteraturen om Donne, liksom om många andra diktare. Som Bald framhåller måste man vara medveten om att Donne, till exempel i sina kärleksdikter, kan uppträda i fiktiva situationer och under emotionella förklädnader. Donnes religiösa utveckling berör Bald naturligtvis i många sammanhang, i försiktiga kommentarer till brev och andra dokument; några mera djupträngande analysförsök gör han knappast.

Om Donnes diktning handlar Balds bok nästan inte alls. Författaren nämner visserligen många dikter men oftast bara för att i förbigående sätta in dem i det biografiska sammanhanget. Vad Bald har att säga om två av de mest berömda dikterna i *Songs and Sonets*, »The Sunne Rising» och »The Canonization», är sålunda att de på inre grunder måste hänföras till Jakob I:s regeringstid: »In the one, 'Goe tell Court-huntsmen, that the King will ride' alludes, of course, to James's well-known love of the chase; in the other, the advice, 'the Kings reall, or his stamped face/Contemplate', would have been pointless in the reign of Elizabeth.» Och Bald konkluderar: »It is possible then, that these two poems express some of the moods of the early years of his marriage.»

Däremot har Bald mycket att berätta om Donnes härstamning och släkterelationer och om hans växlingsrika bana först som ung jurist studerande vid Lincoln's Inn (en samtida beskriver honom vid den tiden som »a great visiter of Ladies, a great frequenter of Playes, a great writer of conceited Verses»), sedan som magnatekreterare, som deltagare i krigiska expeditioner och diplomatiska beskickningar utomlands, som missräknad aspirant på civila ämbeten, som from och nitisk präst, slutligen domprost vid S:t Paul. En del av Donnes författarskap står i uppenbart samband med hans

karriärmässiga strävanden, till exempel hans begravningsdikter och hyllningsepistlar och hans polemiska skrifter mot katolikerna. Förhållandet mellan författaren Donne och ämbetsaspiranten Donne ägnar Bald dock inte någon närmare, samlad uppmärksamhet.

Som Bald påpekar är Donne den förste store engelske diktaren som det är möjligt att skriva en verklig biografi om — ifråga om Chaucer, Spenser eller Shakespeare är ju det biografiska materialet mer eller mindre fragmentariskt. Bald har uppenbarligen varit starkt engagerad i uppgiften att samlas och bedöma det relativt omfattande men ibland svåråtkomliga och svåranalyserade materialet om Donne. Hans framställning kan möjligen tyckas en aning torr i sin detaljrikedom och osvikliga vederhäftighet, men bredden och konkretionen gör den också till en ofta fängslande läsning, inte bara som biografi utan också som tidsskildring.

Lars Gustafsson

Earl Miner: *The Metaphysical Mode from Donne to Cowley*. Princeton Univ. Press. Princeton, New Jersey, 1969.

Earl Miner, känd som författare till ett av de viktigaste arbetena om Drydens poesi, vill i sin studie *The Metaphysical Mode from Donne to Cowley* karakterisera metafysikernas poesi från delvis andra utgångspunkter än dem som etablerades av Grierson och T. S. Eliot, och som senare forskare och kritiker i stor utsträckning byggt på. Miner förkastar — befriande nog — Eliots lösliga teori om den »dissociation of sensibility» som Milton och nyklassikerna skulle ha gjort sig skyldiga till i motsats till Donne, Herbert, Vaughan och Marvell. Han vill inte heller nöja sig med de andra vedertagna kriterierna, sådana som »strong lines», »wit» och »conceits», även om han inte ifrågasätter dem. Men som det som verkligen skiljer den metafysiska diktningen från den elisabetanska och den nyklassicistiska vill han se den »privata», individualistiska karaktären i det poetiska uttrycket och i dikternas situationer. Han vill vidare hävda att det hos metafysikerna finns två stämningsslagen, ibland isolerade, ibland i kombination: det ena karakteriserar han med ordet »song» och menar därmed något positivt, bejakande, det andra med »satire». Han vill också närmare bestämma vilka strategier metafysikerna använder för att åstadkomma sina spirituella effekter och finner då att det som skiljer deras »wit» från andra näraliggande epokers och riktningars är att de ofta bygger på två hävdvunna logiska-retoriska uttrycksmedel, ana-

logi och dialektik. Ytterligare undersöker han utformningen av tids- och rumsfaktorerna hos metafysikerna och kommer då fram till att medan Donne ofta bygger sina dikter på en »dramatisk» nusituation, använder sig den senare metafysiska diktningen mest av relaterande, meditation och argumentation.

Till dessa huvudpunkter i synen på metafysikerna fogar Miner en analys av tre representativa dikter, där han kombinerar historiskt betraktelsesätt med close reading — och där man måste säga att hans uppvisande av retoriska modeller är mera givande än hans kritiska läsning av dikterna.

Intrycket av hans arbete blir blandat och långtifrån genomgående övertygande. Mycket av det som framförs här har i själva verket sagts tidigare, av forskare som Rosemund Tuve och Robert Ellrodt. Som den största svagheten framstår det förhållandet att Miner aldrig gör några skarpa avgränsningar byggande på ingående jämförelser med i tiden näraliggande poeter som inte kallas metafysiker. I kapitlet om »wit», där han med många exempel visar hur metafysikerna använder sig av analogier, ofta hopade sådana (alltså definition resp. dialektik) påpekar han karakteristiskt nog att R. Tuve påtalat hur både elisabetanernas och metafysikernas bildspråkseffekter ofta är baserade på hävdvunna retoriska mönster; och i kapitlets slut får han medge att analogier, ensamma eller i en hel argumenterande serie, är vanliga i nyklassicistisk poesi — så vad har man vunnit på hans undersökning utom en i och för sig intressant exemplifiering av förekomsten hos metafysikerna? I avsnittet »The Private Mode» hävdas till tjatighet det som skulle bevisas utan att det blir bevisat. Det är ju dock icke så att all elisabetansk sonnettdiktning, till exempel, är konventionell — det i sann mening individualistiska finns bland annat hos Shakespeare och Drayton, om än inte på långt när genomgående. Även i denna fråga får Miner göra medgivandet att någon absolut gränsdragning mellan t. ex. Donne och Dryden inte är möjlig — självfallet inte, eftersom man ju hos Donne har att räkna med vitt skilda slag av dikter. Att Donnes satirer är mera »public» än kärleksdikterna ligger ju i genrens natur (sådan den sågs vid tidpunkten i fråga). Att säga att det som är gemensamt för alla metafysiska poeter är en individualistisk (»private») talare som är medveten om sin alienation från »världen» hjälper väl inte heller som fullständigt avgränsande definition, eftersom former av världsförakt och tvivel rörande människans natur finns också hos nyklassikerna. Vad beträffar motsägelsefullheten i stämningssläget, bejakande